

УДК [025.32:902]

С. А. Горбаненко

НОВІ ВИДАННЯ З АРХЕОЛОГІЇ РАННЬОЗАЛІЗНОЇ ДОБИ

Рік, що минув від тогорічного польового сезону, збагатив наукову археологічну бібліотеку дослідників ранньої залізної доби кількома новими вітчизняними виданнями. Це збірник статей за результатами праці Всеукраїнської археологічної конференції з міжнародною участю «Путивльські читання», присвяченої 70-річчю від дня народження Володимира Павловича Білозора (2022), а також дві різні за «жанрами» монографії (2023).

Перша представлена аналітичною працею щодо жінок-воїнів здебільшого за матеріалами поховальних пам'яток скіф'янок зі зброєю та пораненнями військового характеру на теренах Європейської Скіфії. Інша — це якісна та всеохопна публікація даних городищ скіфського часу Путивльського Посейм'я на основі досліджень Путивльської археологічної експедиції в 2012—2021 рр. Усі ці видання побачили світ завдяки праці колективу відділу археології раннього залізного віку Інституту археології НАН України та його окремих представників.

Скорий, С. А., Тупик, С. В. (ред.). 2022. *Матеріали II Всеукраїнської археологічної конференції з міжнародною участю «Путивльські читання». До 70-річчя від дня народження Володимира Павловича Білозора.* Київ: ІА НАН України, 146 с.

У вересні 2022 р. на базі Державного історико-культурного заповідника у м. Путивль мала відбутися друга наукова конференція, присвячена переважно проблематиці ранньозалізної доби. Перша, 2020 р., була вдалою за-

© С. А. ГОРБАНЕНКО, 2023

вдяки плідній співпраці представників відділу археології раннього залізного віку ІА НАН України та заповідника. Через це і багато інших позитивних прикладів, спільну діяльність вирішено було продовжити, а ідея організації подібних конференцій перетворилась із одно-

разового заходу на злагоджену продовжувану співпрацю. Очевидною стала доцільність започаткування регулярного проведення «Путивльських археологічних читань», що має важливе значення для подальшого дослідження давньої історії України Путивльського краю. Археологічні читання 2022 р. були присвячені 70-річчю від дня народження відомого українського археолога Володимира Павловича Білозора.

Так виглядали перспективи діяльності в далекі часи до 24.02.2022. Однак варварське розв'язання РФ повномасштабної війни в Україні внесло в плани суттєві корективи. Знаходження неподалік від кордону і воєнний стан загалом не сприяли проведенню наукового заходу. Утім, це не стало на заваді завершенню збору наукових доповідей і перетворенню їх на публікації. Тому фактичним здобутком став збірник статей.

Науковий збірник присвячений широкому колу актуальних питань, передовсім — доби раннього заліза на теренах Євразії, особливо — сучасної території України. Праці здебільшого відображають наукові інтереси відомого українського археолога В. П. Білозора. Збірник відкриває вступне слово від в. о. директора Державного історико-культурного заповідника в м. Путивль, заслуженого працівника культури України С. В. Тушика. В ньому окреслено результати співпраці та її подальші перспективи.

Збірник тематично поділений на чотири блоки. Першим, природно, став пам'ятний блок про В. П. Білозора — «*Memoria*». У ньому колеги й учні дослідника поділились спогадами про наукове життя вченого. Блок статей «*Азійська Скіфія: від Центральної Азії до Передньої*» поєднав чотири наукові студії з окресленою в назві географією й різноманітною спрямованістю. Найбільшою виявилася рубрика, позначена як «*Європейська Скіфія: етнокультурне розмаїття I тис. до н. е.*».

Вона складається з 14 статей від 17 авторів, а напрями досліджень охоплюють, мабуть, усі традиційні наукові студії від історіографії й публікації археологічних матеріалів до аналітичних статей.

Завершив збірник блок «гостей» із назвою «*Не тільки раннє залізо...*», до якого потрапило три статті: аналіз одного виду підвісок салтівської культури, введення до наукового обігу матеріалів із Путивльського Посейм'я, а також злободенний матеріал про стан об'єктів культурної спадщини під час збройної агресії в Україні та ймовірні механізми їх захисту.

Зі збірником можна ознайомитися на сайті ВГО «Спілка археологів України» за посиланням: http://www.vgosau.kiev.ua/load_period-sb/00_Tezy_Putivl_22.pdf.

Фіалко, О. Є. 2023. Амазонки: міфи та реальність. Київ: ІА НАН України, 434 с.

Монографія представляє жанр аналітичної наукової літератури. Саме виникнення книги, як видається, має довгу й насичену історію, на самому початку якої дослідниця навряд чи мала уявлення про весь нині подоланий шлях. «*Відправною точкою розвідок у цій темі стали мої авторські розкопки кількох поховань скіф'янок зі зброєю в Приазов'ї у 1983—1984 рр.*» (с. 17), зазначено у передмові. Тож зацікавленість у темі виникла кілька десятиліть тому. Не забарились і перші публікації на тему амазонок у скіфів, датовані 1987 роком.

Згодом була успішно захищена 1994 р. кандидатська дисертація, тема якої не надто відрізнялася від інших «археологічних» досліджень. І лише роки потому було затверджено тему роботи на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук із дещо сухішим, «науковим» формулюванням «Скіфські амазонки в археологічних реаліях», яку вчена успішно захистила 2020 року. Приблизно два роки знадобилось для того, щоб дисертаційне дослідження еволюціонувало в монографічне — загальнодоступне для широкого кола читачів.

Монографія має в цілому типову, хоча й дещо складнішу (за більшість наукових книг на археологічну тематику) структуру. Вочевидь, це стало наслідком багатоетапної аналітичної обробки даних, для якої не завжди достатньо лише «поділити тексти» на певну кількість послідовних розділів. Отже, книга містить передмову та вступ, три частини (куди увійшло сім розділів), висновки і додатки. Досліджен-

ня супроводжує блок резюме чотирма мовами й логічно завершує список літератури. Несуттєвою відмінністю від переважної більшості книг, виданих «у східноєвропейській традиції», є розміщений на початку дослідження зручний для використання покажчик ілюстрацій, що наближає видання до західноєвропейських зразків подання матеріалу. Утім, зміст має важливіше значення.

Передмова до книги ознайомлює читача з основними параметрами дослідження. Вступ із власною назвою «**Стан вивченості проблематики**» в загальних рисах висвітлює історію й історіографію питання. Тему частини I «**Амазонки міфічні**» розкривають два розділи, котрі презентують літературну традицію про амазонок, а також їхнє відображення в образотворчому мистецтві. Частина II «**Амазонки реальні**» складається з чотирьох розділів, де всебічно висвітлено археологічні матеріали про скіфських амазонок. Детально опрацьовано інформацію про структуру поховання; проаналізовано супутній інвентар; описано антропологічний матеріал із приділенням особливої уваги бойовим ранам, а також — зброю; розкрито питання соціальної диференціації та хронології. Частина III «**Амазонки у часі та просторі**» — це один розділ, в якому зібрано приклади територіально близьких археологічних відомостей про амазонок і жінок історичних часів в усьому світі, які обрали військову справу як справу свого життя. На цьому тлі авторка переконливо демонструє поширеність і не випадковість такого явища, як жінки-воїни за всіх часів.

Доповнюють основну частину монографії два додатки з наведенням детальної інформації про джерельну базу з археології амазонок ранньозалізної доби на Європейських просторах.

* * *

Уважний читач неодмінно помітить, що вихід у світ монографії (окрім закономірного фіналу багаторічної наукової й творчої праці з означеної теми) став своєрідним подарунком авторці на ювілей, який власне й послугував одним із приводів для цього випуску журналу. А щоб знайти іншу ювілейну дату, пов'язану з діяльністю вченої у сфері польових здобутків та обранні цієї теми, варто ознайомитись зі змістом книги, особливо приділивши увагу передмові.

Дослідження невдовзі стане доступним на сайті ВГО «Спілка археологів України» в «Бібліотеці» на сторінці «Монографії» (<http://www.vgosau.kiev.ua/biblioteka/monografii>).

Каравайко, Д. В. 2023. *Городища скіфського часу Путивльського Посейм'я (Путивльська археологічна експедиція 2012—2021 рр.)*. Київ: ІА НАН України, 280 с.

Видання відображає характерний і важливий для археології жанр публікації матеріалів. Його основу становить власна польова праця дослідника впродовж останнього десятиріччя. Ці матеріали суттєво доповнені доробком попередників: зібрано й упорядковано всі плани городищ скіфського часу Путивльського Посейм'я від найдавніших (початку ХХ ст.) до найновіших — переважно виконаних співробітниками експедиції в означений у назві час.

Монографія має класичну для наукових праць структуру та вміщує вступ, три розділи, вісім додатків, супроводжена англійським резюме і завершена списком літератури.

Вступ є ключем для розуміння книги: автор навів основні короткі відомості про суть монографії та історію дослідження регіону, актуалізував представлену тему (за допомогою порівняння ступеня вивчення з Курським Посейм'ям) і природно дещо детальніше зупинився на дослідженнях Путивльської археологічної експедиції в 2012—2021 роках. Знайшлося місце у науковому тексті й для теплих слів подяки за співпрацю з Державним історико-культурним заповідником у м. Путивль, його співробітниками та іншими постійними учасниками експедиції.

У розділі I «**Археологічні розвідки 2012—2016 років**» опубліковано дані, які вчений отримав у ході археологічних розвідок і обстежень. У ньому наведено дані про 26 пам'яток. «*Матеріал [переважно] подано в хронологічному порядку проведених досліджень*». Розділ завершують поверхнево обстежені городища. Розділ II «**Загальна характеристика городищ**» ознайомлює читача із наявною аналітикою щодо описаних

укріплених поселень Путивльського Посейм'я. У розділі III «Городище Ширяєве (дослідження 2017—2021 рр.)» основним предметом вивчення є, власне, археологічний комплекс Ширяєве — городище й поселення поряд із ним. У розділі наведено якомога повні публікація й результати аналітичного опрацювання матеріалів із пам'ятки, на котрій автор відпрацював п'ять сезонів. У висновках коротко підсумовано результати праці.

Суттєвим доповненням до монографії є низка додатків, складених на основі аналітичної й ідентифікаційної експертних оцінок фахівців із різної проблематики, здебільшого — природничих напрямів. У першому додатку наведено каталог поселенських пам'яток скіфського часу Путивльського Посейм'я; останній репрезентує добірку матеріалів давньоруського часу з поселення Ширяєве. Ці два додатки становлять «класичні археологічні» студії. Решта шість представлена результатами аналізування різних об'єктів за допомогою методів природничих наук. В одному з них ідеться про аналіз елементного складу знахідок із городища, що містили метали. Потужний блок із п'яти інших додатків репрезентує різні напрями археобіологічних досліджень: ботанічних (палеоетноботаніка й антракологія), зоологічних (остеологія — здебільшого визначення ссавців, доповнена даними інших класів; іхтіологія), антропологічних.

* * *

Життя має відмінне почуття гумору. Як і у випадку зі згаданою вище монографією, ця книга також виявилась пов'язаною і з ювілеєм, і з днем народження, щоправда — окремо. Як автор зазначив у вступі, «запропонована монографія є своєрідним звітом про результати робіт Путивльської археологічної експедиції протягом 10 років» (с. 9) — для звіту обрано перший же «круглий» ювілей. А довгоочікувані примірники свіжонадрукованого тиражу автор отримав ближче до свого дня народження. Для уточнення дати цього щасливого моменту рекомендую кожному охочому взяти до рук монографію та уважно дослідити останню сторінку обкладинки.

За рік-два з монографією можна буде ознайомитись на сайті ВГО «Спілка археологів України» у віртуальній «Бібліотеці» на відповідній сторінці (<http://www.vgosau.kiev.ua/biblioteka/monografii>).

ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, Київ, Україна.
GORBANENKO Serhii, Ph. D., Senior Researcher, the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 ORCID: 0000-0003-4786-0369,
 e-mail: gorbantenko@gmail.com.